

Валентина Ясько,

доцент,

Одеський державний аграрний університет,

м. Одеса, Україна

ORCID ID: 0000-0002-6438-0204

e-mail: valentinayasko2207@gmail.com

Ольга Найдіч,

доцент, Миколаївський національний аграрний університет,

м. Миколаїв, Україна

ORCID ID: 0000-0002-1016-5891

e-mail: olia_naidich@ukr.net

Леонід Дідур,

здобувач третього рівня вищої освіти,

Одеський державний аграрний університет, м. Одеса, Україна

ORCID ID: 0009-0001-7639-5665

e-mail: ldidur@ukr.net

ПОВЕДІНКА ВІВЦЕМАТОК І НОВОНАРОДЖЕНИХ ЯГНЯТ

Анотація

Знання поведінки овець має певне значення для збереження ягнят, оскільки одними з основних причин ранньої загибелі ягнят є холод, втрата матері, відсутність материнського інстинкту у вівцематок і погана життєздатність ягнят, особливо двійнят, втрата контакту з матір'ю та слідування за чужими вівцями. Щоб максимально зберегти ягнят, необхідно ретельно стежити за їх утриманням і не дати маткам втратити ягнят.

Ключові слова: ягнята, поведінка, етологія, материнська поведінка, домінування

Вступ. Материнська поведінка - це генетично обумовлена риса, що складається з ряду безумовних рефлексів. Основні реакції овець, пов'язані з материнською поведінкою, проявляються вже на ранніх етапах онтогенезу. Найбільш чітко формування материнської домінанти відбувається в постембріональний період і в період статевого дозрівання і розмноження [1, 2]. На ранніх етапах розвитку елементи материнської поведінки у вівцематок проявляються насамперед у меншій агресивності по відношенню до ягнят, захисті потомства, кращій адаптації до умов життя [3, 4].

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Материнська поведінка овець регулюється нервовою та ендокринною системами організму і найбільш виражена під час ягніння та в підсисний період.

Ягніння - це складний фізіологічний процес, який контролюється взаємодією ендокринної, нервової та механічної систем організму [5, 6].

А окот вівцематок, будучи фізіологічним явищем, викликають не тільки напругу всіх сил організму, а й змінюють поведінкові реакції овець.

За кілька годин до окоту тварини стають неспокійними, часто лягають, встають, ретельно обнюхують підстилку, відходять від інших овець, шукаючи найзручнішого місця, риють ногами підстилку і тихо блеють. Їхнє вим'я збільшується, із сосків виділяються краплі молозива, вівці часто мочаться і випорожнюються [7].

Мета - вивчити материнську форму поведінки вівцематок, яка впливає на збереження ягнят, після народження і впливає в подальшому на ріст та розвиток молодняку овець.

Виклад основного матеріалу дослідження. Фізіологічні механізми, що визначають вибір місця для ягніння, вивчені мало. Можна припустити, що в основі вибору місця для ягніння і будівництва лігва лежить вроджена програма поведінки, початковою реакцією в цьому випадку є рефлекс усамітнення (табл. 1).

Табл. 1.

Прояв рефлексу усамітнення у вівцематок

Тип поведінки	Кількість вівцематок, гол		Середній час усамітнення	Час ягніння, хв
	суягних	Які проявили рефлекс у самітнення		
I	40	29	123	28
II	40	23	119	31
III	40	19	112	38

Дані таблиці- інформація зі статті «Pokhyl V.I., Mykolaychuk L.P. Methodological fundamentals of the creation of specialized meat branch in sheep breeding of the Dnipro region. Scientific developments of Ukraine and EU in the area of natural sciences: Collective monograph. Riga: Izdevniecība - Baltija Publishing, 2020. PP. 581-597.» [7].

Виявлено, що у тварин I і II типів сильніше виражений рефлекс усамітнення; окремо від групи ягніння відбулося у 72 і 57% маток, тоді як у групі маток III типу - 47%. Мабуть, у цьому випадку мала місце сильна взаємодія між двома протилежними тенденціями - рефлексом стада і рефлексом одиночки. Безсумнівно, ступінь вираженості цього рефлексу пов'язана з типологічними особливостями поведінки маток.

Під час ягніння вся ця поведінка регулюється гормонально. Окот у маток всіх типів поведінки протікають нормально і тривають в середньому 28-39 хв. Тривалість ягніння в більшості випадків залежить від правильної годівлі та утримання маток у період суягності. При дотриманні зоогігієнічних вимог щодо утримання та годівлі овець ягніння зазвичай триває 20-40 хв. Дорослі матки ягняться швидше первісток. Якщо пологи

затягуються понад зазначений термін, вівці необхідно надати допомогу. Найчастіше це відбувається при неправильному положенні плода. Після окоту поведінка овець різко змінюється. Домінуюче положення в життєвих проявах займає материнська поведінка, яка в перші хвилини ягніння проявляється рефлексом вилизування.

Рис.1. Материнська форма поведінки

(Фотографії авторів)

Спостереження показали, що вівцематки вилизують ягнят цілком, дуже ретельно і майже насухо. Дорослі матки роблять це набагато краще. Шерсть ягнят висихає і стає пухнастою через 45-60 хвилин.

Рефлекс лизання неоднаковий за тривалістю та ступенем його прояву у маток різних типів поведінки (табл. 2, рис.1).

Табл. 2.

**Прояв рефлексу облизування у м'ясо-вовнових порід овець
різних типів поведінки**

Тип поведінки	Тривалість рефлексу облизування, хв	Зниження живої маси ягнят після облизування, %	Час першого висмоктування молозива ягнєм, хв	Спожита кількість молозива ягнем за одне смоктання, г
I	22	5,4	23	50
II	18	4,8	27	35
III	17	4,7	27	35

Дані таблиці –результати досліджень авторів

Вилизування ягняти маткою відразу після окоту сприяє встановленню міцного зв'язку між матір'ю і ягнем і призводить до перебудови нервової системи овець.

При народженні ягня відразу опиняється в зовсім інших умовах життя, ніж раніше. Перш за все, він позбавлений можливості отримувати харчування з крові матері. У зв'язку з цим після народження через деякий час надходження поживних речовин закінчується і рефлекс голоду змушує ягнят робити спроби в пошуках їжі. На контакт з матір'ю, навіть з іншими предметами ягня реагує смоктальними рухами, виявляючи безумовний смоктальний рефлекс. Він починає впиватися мордою в тіло матері, роблячи поштовхи і підкидні рухи головою і відкриваючи рот. Після таких пошуків і рухів, багаторазових підйомів і опускань ягня знаходить соски вимені. Час від моменту народження до першого смоктання ягняти залежить від породи, віку і особливостей поведінки матки і може становити від декількох хвилин до однієї години.

Встановлено, що у овець романівської породи цей період становить в середньому 52 хвилини з коливаннями від 45 до 75 хвилин, у овець кавказької та ставропольської порід - 55 хвилин з коливаннями 47-75 хвилин. Якщо ягня вперше здійснює акт смоктання сам, це означає, що поведінка матки і ягняти в цей період чітко скоординовано.

Спостерігаючи за поведінкою ягніння овець, можна точно визначити маток з яскраво вираженим материнським інстинктом. Такі матки самі стимулюють підйом ягняти, облизують нижню частину черевця, як би допомагаючи йому встати спочатку на задні, а потім на передні кінцівки. Якщо ягня рухається до вимені, мати цьому сприяє.

Смоктальний рефлекс є першим проявом складної діяльності нервової системи новонародженого організму. Найпростішим і раннім компонентом його розвитку є відкривання і ритмічні рухи рота (локальні смоктальні рухи), другим компонентом є пошук і захоплення дійки. Поряд з руховими компонентами в роботі смоктання беруть участь слинні залози.

Відзначаються певні зміни в діяльності дихальної та серцево-судинної систем організму. Смоктальний рефлекс можна розглядати як початковий етап харчової мотивації в організмі новонародженого. Через 40-50 хвилин після народження ягня встає на ноги, а вівця стає над ним, після чого ягня починає шукати вим'я. Пошук починається, як правило, з передніх ніг і йде по всьому тілу спереду назад. Іноді це повторюється кілька разів. В цей час вівцематка продовжує облизувати ягня. Знайшовши дійку, ягня хапає її губами і починає активно смоктати.

Ягнята романівської і деяких тонкорунних порід встають на ноги після народження через 21-45 хвилин, з коливаннями від 15 до 60 хвилин. Однак не було відзначено, щоб ягня активно смоктало з першої спроби. Найчастіше ягня, знайшовши дійку, відпускає її через 5-15 секунд, потім знову знаходить. Активне смоктання, як правило, відбувається після 3-4 підходів ягняти до вимені матки.

Поведінка ягнят відразу після народження визначається двома формами реакцій: слідуванням за рухомими предметами і ланцюгом харчових реакцій (піднімання голови, виділення слини в темряві над головою тощо). Але інстинкт - це лише генетично закладений в організмі загальний план поведінки. Його реалізація можлива за певних умов середовища та під його впливом. З величезної кількості сигналів, що надходять із зовнішнього світу, органи чуття і нервова система новонародженого сприймають і реагують лише на деякі. Зокрема, на думку етологів, сигналом до початку харчової реакції у новонароджених ягнят є потемніння над головою, у відповідь на яке ягня піднімає голову і починає шукати вим'я. Цей руховий акт супроводжується слиновиділенням. Потреба в харчуванні викликає зміни в поведінці ягняти, і тоді включається генетично запрограмований рефлекс на потемніння над головою. Після 3-4 годувань безумовний рефлекс доповнюється рефлексом, набутих на запах, голос і зовнішній вигляд матері-годувальниці. Далі харчова поведінка має комплексно-рефлекторний тип, який поєднує вроджені та набуті рефлекси.

Умови навколишнього середовища в перші години життя ягняти, на думку багатьох етологів, мають вирішальний вплив у подальшому на формування поведінки тварини в цілому, особливо у виборі покровителя. З самого початку життя формується так званий феномен «імпринтингу», завдяки якому молоді тварини прив'язуються до «фігури матері».

Імпринтинг зазвичай виникає незабаром після народження і часто проявляється у вигляді дуже сильної прихильності, яку важко змінити.

Етологи вважають його особливою формою навчання, яка, на відміну від інших форм, незворотна і виникає в початковий період життя.

Дослідження імпринтингу викликали великий інтерес серед етологів і психологів. Однак у овець, на відміну від інших видів тварин, процес імпринтингу має свої негативні та позитивні сторони. Мінусом цього процесу є те, що ягня в перші дні життя «накладає відбиток» на матір і всіх інших овець групи, в результаті чого може піти за іншими матками і загубитися. Мабуть, у ягнят в цей період життя відбувається імпринтинг, загальний для всіх овець, схожих на їх матір, а через 3-4 дні індивідуальний імпринтинг виникає тільки у їх матері. У більшості випадків ягнята у великій отарі не втрачаються через інше явище – материнський «імпринтинг». Таким чином, для формування материнського домінування достатньо короткочасного контакту вівці з ягням протягом декількох хвилин після народження. Відсутність контакту в перші 2-3 години після народження призводить до того, що мати може навіть не прийняти свого ягняти. Очевидно, що материнський імпринтинг є дуже швидким процесом.

Смертність новонароджених ягнят може залежати від різних відхилень у поведінці матері. У разі сильного турбування вівці навіть не підпускають своїх дитинчат, що призводить до високої смертності останніх.

Встановлено, що прояв материнського інстинкту тісно пов'язаний з етологічним типом. Вівцематки I типу поведінки сприймають ягнят швидше, ніж вівці II і III типів (табл. 3). З 40 овець кожного типу поведінки 21 вівцематка I типу відразу прийняла 52,5% ягнят, II типу (15 голів) - 37,5, III типу (12 голів) - 30% ягнят. Решта маток усіх типів поведінки при утриманні у кучках-клітках показала однакову картину: протягом 24 годин матки I типу прийняли 73,7% ягнят, II типу – 32, III типу – 35,5% ягнят.

Табл.3.

**Результати прояву материнського інстинкту у овець
різних типів поведінки**

Тип поведінки	Кількість вівцематок, гол	Утримання вівцематок, гол		Час перебування маток і клітках-кучках, %		
		в оцарках	в клітках-кучках	24 год	48 год	72 год і більше
I	40	21	19	73,7	15,8	10,5
II	40	15	25	32,0	44,0	24,0
III	40	12	28	35,5	43,1	21,4

Дані таблиці- інформація зі статті «Desvignes A. Ja race ovine romanov. Ann. Zootech., 1971, 20 (3), p. 353- 370» [5].

Приймання ягнят у овець II і III типів поведінки тривала довше. На другий і третій день, відповідно, 44-43,1 і 24-21,4% маток ще погано прийняли своїх ягнят. Проте маток типу I було в клітках-кучках від 10,5 до 15,8%.

Результати спостережень за самотійним, без втручання людини, прийманням ягнят матками показують, що навіть тварини I типу поведінки приймають більше половини народжених ягнят, тоді як тварини II і III типів отримують лише 37,5 і 30% відповідно.

Відсутність материнського інстинкту є наслідком недостатнього селекційного тиску відбору, викликаного відбором на плодючість і високим ступенем людського втручання. Тому для підвищення збереження приплоду після ягніння, маток необхідно утримувати в ізольованих загонах або оцарках. Це особливо важливо враховувати на великих племінних фермах, де неможливий індивідуальний контроль і догляд за матками під час ягніння. При проведенні тут ягніння обов'язковою технологічною операцією має бути розміщення всіх маток, які окотились у клітках-кучках на 1-3 дні або групове ягніння по 10-12 маток в окремих клітках-оцарках. Формування сакманів повинно проводитися строго відповідно до віку і розвитку ягнят. Сакмани формуються в таких розмірах: до 5 днів 10-15 маток з одинаками, 5 маток з двійниками, кожні 8-10 днів сакмани збільшуються в 2 рази. Така технологія ягніння найбільше відповідає біологічним особливостям тварин, оскільки сприяє встановленню міцного зв'язку мати-ягня, кращому прояву материнського інстинкту та збереженню ягнят. Поведінка ягнят у підсисний період залежить, головним чином, від лактаційної поведінки маток (молочності) і технології вирощування молодняка. У перші 20 днів онтогенезу розвиток ягнят відбувається дуже інтенсивно, приріст живої маси ягнят прямо пропорційний молочній продуктивності матки. У перші три тижні життя у ягнят інтенсивний енергетичний обмін і підвищена енергія росту.

У цьому віці їх жива маса збільшується в 2 рази. При нормальній і повноцінній годівлі підсисних маток ягнята одержують щодня більше 1 кг молока, в результаті чого середньодобовий приріст живої маси становить 200-250 г. У цей період вирощування у ягнят проявляється рефлекс наслідування: вони починають наслідувати один одного і матері, орієнтуючись на їх поведінкові реакції.

Досвідчені вівчарі вміло використовують цей вроджений безумовний рефлекс для раннього привчання ягнят до поїдання грубих і концентрованих кормів. Для цього з 10-денного віку ягням встановлюють «годовниці», куди вони вільно потрапляють через лази шириною 20-25 см і висотою 30-40 см. У «їдальнях» отримують доброякісне сіно, концентрати та мінеральні добавки.

Наслідувальний рефлекс має і свої негативні сторони. Так, ягнята, наслідуючи один одного, можуть висмоктувати навколишні предмети або шерсть у вівцематок, в результаті чого утворюються пілобезоари - волосяні клубки в сичузі. Яскраво виражений прояв стеретипного смоктального рефлексу у ягнят найчастіше виникає внаслідок недостатнього вітамінно-мінерального харчування. Негативно впливати наслідувальний рефлекс може і при переході овець із утримання на випас. Коли ягнята виходять на пасовище, наслідуючи вівцематок, вони можуть поїдати всі рослини підряд (у цьому віці їх вибіркова здатність ще слабо розвинена), що призводить до утворення в шлунку фітобезоарів - клубків рослинних волокон. Тому найбільша загибель ягнят найчастіше припадає на перші дні виходу їх на пасовище.

Для усунення цього явища спеціально для маток і ягнят виділяють найкращі пасовища (природні або штучні).

З перших днів життя у ягнят починає проявлятися рефлекс притулятися до будь-якого предмета, або до матері, або один до одного під час відпочинку. Мабуть, цей рефлекс слід назвати «контактним». Воно є вродженим, а його прояв генетично обумовлений.

Його коріння сягає глибокої давнини, коли вівці жили на волі. Під час відпочинку тварини завжди повинні відчувати спиною свого найближчого сусіда або якийсь інший предмет, що захищає їх від «тилу».

Висновки та перспективи подальших досліджень.

Негативна сторона прояву рефлексу «контакту» полягає в тому, що ягнята часто лягають уздовж холодних стін в сараї і застуджуються. У зв'язку з цим необхідно розмістити уздовж стін дерев'яні дошки або укласти тюки соломи, очеретяні циновки висотою 30-40 см.

Поряд з традиційними зоотехнічними прийомами самостійним відбором можуть служити типологічні особливості поведінки овець.

Список використаної літератури

1. Фактори експериментальної еволюції організмів: зб. наук. пр. / Національна академія наук України, Інститут молекулярної біології і генетики, Укр. т-во генетиків і селекціонерів ім. М. І. Вавилова; редкол.: В. А. Кунах (голов. ред.) [та ін.]. Київ: Укр. т-во генетиків і селекціонерів ім. М. І. Вавилова, 2015. Т. 16. 286 с.
2. Тарасенко Л.О. та ін. Етологія: навч. пос. Одеса. 2014. 308 с.
3. Китаєва А. П. Проблеми сучасного розвитку вівчарства. Тваринництво України, 2016. № 2. С. 2-4. 61
4. Bezhenar I. (2021). Assessment of the sheep industry development. *Ekonomika APK*, 28(2), p. 31-37.

5. Desvignes A. Ja race ovine romanov. Ann. Zootech., 1971, 20 (3), p. 353-370.
6. Jakubec U. Comparison of the Reproduction Indices of the sheep of the Finnish and Romanov breeds in CSR. Zivocisna Vyroba (Praha). 1974, 19 (6), p. 439-446.
7. Pokhyl V.I., Mykolaychuk L.P. Methodological fundamentals of the creation of specialized meat branch in sheep breeding of the Dnipro region. Scientific developments of Ukraine and EU in the area of natural sciences: Collective monograph. Riga: Izdevniecība - Baltija Publishing, 2020. PP. 581-597.

BEHAVIOR OF EWE AND NEWBORN LAMBS

Valentyna Yasko,

Candidate of Agricultural Sciences, Associate Professor of the Department of Technology Production and Processing of Livestock Products
Odesa State Agrarian University, Odesa, Ukraine

ORCID ID: 0000-0002-6438-0204

e-mail: valentinayasko2207@gmail.com

Olha Naydich,

Candidate of Veterinary Sciences, Associate Professor of the Department of Veterinary Medicine and Hygiene

Mykolaiv National Agrarian University, Mykolaiv, Ukraine

ORCID ID: 0000-0002-1016-5891

e-mail: olia_naidich@ukr.net

Abstract

Knowledge of sheep behavior is of some importance for the preservation of lambs, as some of the main causes of early death of lambs are cold, loss of mother, lack of maternal instinct in ewes and poor viability of lambs, especially twins, loss of contact with the mother and following other sheep. In order to save the lambs as much as possible, it is necessary to carefully monitor their maintenance and prevent the queens from losing their lambs.

Key words: lambs, behavior, ethology, maternal behavior, dominance

References

1. 1 Факторы експериментальной эволюции организмов: сб. наук. пр. / Национальная академия наук Украины, Институт молекулярной биологии и генетики, Укр. т-во генетики и селекционерів ім. М. І. Вавилова; редкол.: В. А. Кунакх (голов. ред.) [та ін.]. Київ: Укр. т-во генетики і селекционерів ім. М. І. Вавилова, 2015. Т. 16. 286 с.
2. Tarasenko L.O. та ін. Етологія: навч. пос. Оdesa. 2014. 308 с.
3. Kytaieva A. P. Problemy suchasnoho rozvytku vivcharstva. Tvarynnystvo

Ukrainy, 2016. № 2. S. 2-4. 61

4. Bezhenar I. (2021). Assessment of the sheep industry development. *Ekonomika APK*, 28(2), p. 31-37.
5. Desvignes A. Ja race ovine romanov. *Ann. Zootech.*, 1971, 20 (3), p. 353-370.
6. Jakubec U. Comparison of the Reproduction Indices of the sheep of the Finnish and Romanov breeds in CSR. *Zivocisna Vyroba (Praha)*. 1974, 19 (6), p. 439-446.
7. Pokhyl V.I., Mykolaychuk L.P. Methodological fundamentals of the creation of specialized meat branch in sheep breeding of the Dnipro region. *Scientific developments of Ukraine and EU in the area of natural sciences: Collective monograph*. Riga: Izdevniecība - Baltija Publishing, 2020. PP. 581-597.

Стаття надійшла до редакції 1 жовтня 2025 року.

Стаття пройшла рецензування 22 листопада 2025 року.

Стаття опублікована 18 грудня 2025 року.